

Г. В. Чапала, кандидат юридичних наук, вчений секретар НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПрН України

Публічна влада у громадянському суспільстві: підхід до проблеми

Існування суспільства в цілому або окремих спільнот людей протягом тисячоліть забезпечувалось наявністю певних інтегративних регулюючих механізмів у рамках цих соціальних систем. Дані англо-американської науки політичної антропології та європейської потестарно-політичної етнографії (етнології) свідчать про існування механізмів соціального контролю у будь-якому людському співтоваристві¹. Навіть на початковій стадії організації суспільства — у первісному стаді існувала рівновага між частотою конфліктів та тиском суспільної дисципліни². В устояному та сформованому суспільстві таким універсальним механізмом регулювання є влада у різних формах її прояву.

Протягом усього розвитку суспільно-політичної думки питання про владу становило особливий інтерес. Це природно, адже без аналізу відповідних форм організації влади складно було зрозуміти устрій суспільства, класифікувати форми дер-

¹ Див.: *Нагих С. И.* Происхождение властных структур предгосударственного общества в свете исследований политической антропологии // *Вестн. Моск. ун-та. Сер. 11. Право.* — 1999. — №2. — С. 106.

² Див.: *Алексеев В. П.* Историческая антропология. — М.: Высш. школа, 1979. — С. 134.

жавної влади, розкрити механізм взаємодії між людьми. Цією проблемою у правознавстві займались М. М. Кейзеров, В. О. Тененбаум, Ф. М. Бурлацький, І. Ю. Фарбер, М. Й. Байтін, А. Г. Тиковенко, Ю. О. Тихомиров¹. Різноманітність підходів до проблематики публічної влади є характерною і для ряду сучасних вишукувань². Водночас акценти більшості відповідних досліджень зміщені у бік державної влади, про що йтиметься далі. Істотна диверсифікація суспільної сфери, переоцінка механізмів та меж державного впливу, що відбуваються на тлі сучасних суспільно-політичних перетворень, вимагають нових підходів у визначенні природи та сутності феномена публічної влади. Метою даної статті є з'ясування природи феномена публічної влади, його ролі в сучасному суспільстві.

З функціональної точки зору, будучи базовою та найдавнішою формою організації суспільства, одним з його найважливіших, невід'ємних елементів, влада, як іманентна властивість будь-якої суспільної організації, забезпечує в ній належний порядок, відповідний консенсус, організацію внутрішніх відносин, їх охорону від свавілля окремих осіб, вирішення

¹ Див.: *Кейзеров Н. М.* Власть и авторитет. — М.: Юрид. лит., 1973; *Тененбаум В. О.* Государство: система категорий. — Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1971; *Бурлацкий Ф. М.* Ленин. Государство. Политика. — М.: Наука, 1970; *Фарбер И. Е., Ржевский В. А.* Вопросы теории советского конституционного права. Вып. первый. — Саратов: Приволжское книжное издательство, 1967; *Байтин М. И.* Государство и политическая власть. — Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1972; *Тиковенко А. Г.* Теоретические проблемы авторитета государственной власти: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Белорусс. гос. ун-т. — Минск, 1993; *Тихомиров Ю. А.* Власть и управление в социалистическом обществе. — М.: Юрид. лит., 1968.

² Див.: *Гомеров И. Н.* Государство и государственная власть: предпосылки, особенности, структура. — М.: ООО «Издательство ЮКЭА», 2002; *Меньшиков В. В.* Власть и самоуправление. — Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского ун-та, 1991; *Теория государства и права / Под ред. проф. В. М. Корельского и проф. В. Д. Перевалова.* — 2-е изд., изм. и доп. — М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА — ИНФРА . М), 2002. — С.29; *Нерсесянц В. С.* Общая теория права и государства. — М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА — ИНФРА . М), 2001. — С.85; *Общая теория права и государства / Под ред. В. В. Лазарева.* — М.: Юрист, 1994. — С. 38.

соціальних конфліктів. Цілий напрямок, відповідно до якого влада є абсолютною цінністю, а прагнення до неї — основним проявом людської натури, було закладено Ф. Ніцше¹. Влада існує і в додержавному суспільстві, як і в сім'ї, церкві, об'єднаннях громадян, а отже, є одним з центральних питань існування суспільства, необхідним та конститутивним елементом оптимальної організації життя людей, управління суспільними справами².

При дослідженні влади в контексті юридичної проблематики нас цікавить влада як комплексне соціальне явище, незважаючи на те, що у багатьох науках цей термін використовують для відображення різноманітних явищ, що мають лише деякі з властивих владі ознак: так, філософи ведуть мову про владу над об'єктивними законами суспільства, соціологи — про владу соціальну, політологи — про владу політичну, економісти — про владу у господарській сфері; або ж взагалі цей термін вживається відносно явищ, які не є соціальними, — богослови говорять про владу Бога, психологи — про владу людини над собою, а представники природних наук — про владу над природою³. Поступальний аналіз складових цього явища дозволить простежити саме соціальну обмеженість сфери функціонування влади як суто суспільного явища. Проте навряд чи потрібно вимагати від представників інших (несоціальних) дисциплін урахування цієї обставини, оскільки кожна з наук має свій предмет дослідження та категоріальний апарат. Тимчасом представники суспільних наук, зокрема юриспруденції, певною мірою змушені миритися із занадто широким вживанням терміна «влада», виділяючи поняття публічної, соціальної влади. Хоча по суті непублічної влади взагалі не існує, адже все інше є скоріше впливом.

Питання влади починають турбувати дослідників ще у давні часи. Класичний погляд на природу влади знаходимо ще в Арістотеля, який зазначав, що володарювання та підпорядкування — речі не лише необхідні, але й корисні. І далі — вже без-

¹ Философский энциклопедический словарь. — М.: ИНФРА-М, 1998. — С. 304.

² Див.: Алексеев С. С. Философия права. — М.: Издательство НОР-МА, 1999. — С. 67.

³ Див.: Краснов Б. И. Власть как явление общественной жизни // Социально-политические науки. — 1991. — № 11. — С. 27.

посередньо з моменту самого народження деякі істоти відрізняються тим, що одні з них ніби призначені підпорядковуватися, інші — владарювати. Арістотель вважав це загальним законом природи, якому підпорядковані істоти живі¹.

Сучасні дослідження влади, як і будь-яких інших багатоаспектних соціальних явищ, характеризуються різноманітними підходами до її розуміння, виділенням багатьма з теоретиків як сутності влади лише окремих сфер її прояву.

У радянській науковій думці проблеми влади активно досліджувалися з 60-х років. Владу вивчали в аспектах управління і соціалістичного самоуправління, співвідношення із державою, демократії, тобто увагу було сконцентровано на державній (політичній) владі, сферу ж буття взагалі публічної влади було істотно обмежено історичними періодами до виникнення держави або після її «відмирання». Оскільки у державно-організованому суспільстві єдиною та всеохоплюючою формою публічної влади вважали саме державну або політичну владу, то саме на них і було зосереджено увагу. Як справедливо зауважує В. Є. Чиркін, більшість узагальнюючих понять, що стосуються терміна «влада», і сьогодні мають у своїй основі вивчення політичної, державної влади².

Однак навіть зосередження лише на одному з секторів феномена публічної влади — владі державній не спричинило уніфікації розуміння влади як такої. Деякі автори схильні розглядати владу як характеристику її носія, як здатність владарюючого суб'єкта спрямовувати, формувати та регулювати волю і поведінку підвладних³; інші — як відносини, що базуються на залежності однієї з сторін від владарюючої волі та мають своїм результатом вплив на волю підвладного внаслідок його підпо-

¹ Див.: Аристотель Политика. Афинская полития. — М.: Мысль, 1997. — С. 40-41.

² Чиркин В. Е. Современное государство. — М.: Междунар. отношения, 2001. — С. 109.

³ Див.: Современная западная социология: Словарь. — М.: Политиздат, 1990. — С.56; Тененбаум В. О. Государство: система категорий. — С. 24; Бурлацкий Ф. М. Ленин. Государство. Политика. — С. 83; Авер'янов В. Б. Органи виконавчої влади в Україні. — К.: Ін Юре, 1997. — С. 5.

рядкованого, залежного асиметричного становища¹; треті — як функцію колективу з інтеграції своїх членів задля налагодження спільної діяльності²; четверті — як вид суспільної діяльності³. Існує і безліч інших проявів влади. Це зокрема стосується психологічної мотивації поведінки, перш за все підвладних, спрямованості на досягнення спільної мети, прояву як форми соціальної комунікації моментів, пов'язаних із розподілом владних повноважень між окремими суб'єктами, коли влада відіграє роль певної субстанції.

Як нерідко зазначалось у літературі, усі ці підходи лише доповнюють один одного. А отже, логічним є висновок про те, що спроби дати всеохоплююче визначення влади повинні поєднувати усі зазначені сторони влади як багатоаспектного суспільного явища. Дослідники, що обмежують розуміння влади лише одним з її проявів, не лише припускаються логічної помилки — сприйняття частини як ціле, але й ризикують назвати владою те, що нею насправді не є, адже кожна система утворює нову якість, що не характерна для окремих її елементів. Зокрема, досить поширений погляд на владу як на здатність суб'єкта може призвести до висновку, ніби будь-хто, здатний, наприклад, чинити свавілля, власне вже і є носієм влади. Проте специфіка юридичного підходу до розуміння цього феномена не дозволяє ставити в один термінологічний ряд такого роду явища, наприклад, із державною або іншими видами влади.

Отже, при формуванні суто юридичного поняття влади виникає потреба обмежити її значення рядом ознак, перш за все такою, як легальність, не останнє значення має і легітимність

¹ Див.: *Parsons T. Sociological theory and modern society. N.Y., 1967. P. 308; Кейзеров Н. М. Власть и авторитет. — С. 16; Теория государства и права / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. — М. 1997. С. 44; Тиковенко А. Г. Теоретические проблемы авторитета государственной власти: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. — С. 24.*

² Див.: *Фарбер И. Е., Ржевский В. А. Вопросы теории советского конституционного права. Вып. первый. — С. 88*

³ Див.: *Пастухов В. Б. Политическая власть в социалистическом обществе: сущность и облик (гносеологический аспект исследования): Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Киевский гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. — К., 1989. — С. 17.*

влади. Як зазначає Ж. Карбон'є, влада — це необхідний елемент юридичного феномена¹. І якщо для соціолога нелегітимна або нелегальна влада мають повне право на існування поряд із іншими її різновидами, то для юриспруденції відмінності між цими різновидами є незрівнянно більш важливими, ніж схожість, що має відбиття на термінологічному рівні. Інакше існує небезпека того, що юриспруденція користуватиметься поняттями в їх загальноповсякденному, побутовому значенні. Цікавою з огляду на це є пропозиція П. М. Любченка використовувати для характеристики публічної влади такі її ознаки, як інституціоналізованість, зовнішня репрезентативність відносно усієї соціально-територіальної спільності, відкрите (публічне) й безпосереднє здійснення повноважень її суб'єктами (на відміну від впливу, що здійснюється побічним шляхом) та наявність ресурсів для реалізації владних повноважень². На нашу думку, виділення подібних ознак закладає певну основу для формування суто юридичного поняття влади.

З'ясування сутності влади є неможливим без виявлення внутрішніх елементів її структури. Свого часу широко відомою і визнаною була точка зору С. Т. Цейтліна, який, аналізуючи поряд із багатьма іншими насамперед державну владу, основними її елементами вважав волю та силу³. Певною мірою модифікований цей підхід має місце і в інших науковців, що досліджували цю проблему як за радянських часів, так і зараз. Так, І. Ю. Фарбер до елементів державної влади відносив державне керівництво, суверенітет, силу та монополію правотворчості⁴. В. Є. Чиркін до елементів державної влади відносить волю, суверенітет та силу⁵. Серед українських правників з тим,

¹ *Карбонье Ж. Юридическая социология: Пер. с фр. — М.: Прогресс, 1986. — С. 36.*

² Див.: *Любченко П. М. Підсистеми публічної влади: правове регулювання їх взаємодії // Проблеми законності. — Вип. 40. — С. 39.*

³ Див.: *Цейтлин С. Т. Об основных элементах государственной власти в СССР // Вест. Ленингр. ун-та. — 1958. — № 5. Серия экономики, философии и права. — Вып. 1. — С. 87.*

⁴ Див.: *Фарбер И. Е., Ржевский В. А. Вопросы теории советского конституционного права. Вып. первый. — С. 91.*

⁵ Див.: *Чиркин В. Е. Государственная власть в развивающихся странах. — М.: Наука, 1990. — С. 31*

що влада взагалі і державна зокрема за своєю сутністю є воля, вольова сила, погоджується О. Ф. Фріцький¹. Ю. С. Шемчушенко як елементи розглядає суб'єкта влади, її об'єкт, умови і засоби їх взаємодії та сам процес взаємодії². Як елементи влади окрім зазначених виділяють також підкорюючу силу, людську діяльність, соціальну відповідальність та професіоналізм³.

Така різноплановість підходів багато в чому обумовлена неоднозначністю розуміння влади. У філософському вимірі, використовуючи закони діалектики, усе різноманіття проявів влади можна уявити як послідовний ланцюг сутностей та явищ. У такому вигляді будь-який процес виступає як явище відносно більш глибоких процесів, але як сутність («нижчого» порядку) — відносно своїх власних проявів⁴. Зокрема, функціональна спрямованість влади — забезпечення загального для спільноти інтересу — об'єктивується у вигляді здатності владарюючого суб'єкта визначати волю підвладних. Подібний підхід до розуміння співвідношення влади як функції та влади як здатності носія висловлювався юристами ще на початку минулого століття⁵. В свою чергу, здатність суб'єкта влади реалізується у формі суспільних відносин. У цьому сенсі найбільш доступною для спостереження і відповідно — дослідження є структура влади, об'єктивованої у вигляді суспільних відносин.

Суб'єктами владних відносин можуть бути як окремі індивіди, так і певні соціальні спільноти, зокрема держава, її органи чи посадові особи, юридичні особи. З одного боку цих відносин — уповноважений суб'єкт, владарюючий, носій влади, з іншого — підлеглий йому — підвладний. Для деяких видів

¹ Конституційне право України / За ред. доктора юридичних наук, професора В. Ф. Погорілка. — К.: Наукова думка, 1999. — С. 362.

² Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемчушенко (відп. ред.) та ін. — К.: Укр. енцикл., 1998 — Т. 1: А-Г. — С. 490.

³ Див.: Байрачная Л. К., Тетрич О. М. Структура власти как интегральный показатель ее сущности. — Власть и насилие: Збірка наук. статей / За ред. д-ра філос. наук, проф. Кривулі О. М. — Х., 1997. — С. 56.

⁴ Введение в философию. Часть 2. — М.: Политиздат, 1990. — С. 114.

⁵ Див.: Байков А. А. Междувластные и властные отношения в теории права. Опыт теоретико-познавательного построения. — Ярославль: Типография губернского правления, 1912. — С. 257.

соціального управління є характерним поєднання владарюючого та підвладного суб'єктів влади, певною мірою їх збіг, зокрема це є властивим для самоврядування, інститутів безпосередньої демократії. Необхідною ознакою учасників владних відносин є наявність у них свідомості та волі. Через це управлінський вплив має бути спочатку засвоєним у свідомості виконавців, що мають власні інтереси, прагнення та волю, і лише потім бути реалізованим у відповідних суспільних відносинах¹. Як наслідок, має місце не лише вплив одного суб'єкта на іншого, але і взаємодія між ними, опосередкована прямими та зворотними зв'язками². Наявність в учасників владних відносин свідомості та волі дозволяє вести мову і про їх соціальну відповідальність. Слід зазначити, що окремі автори, досліджуючи внутрішню структуру влади, волю, силу та деякі інші ознаки виділяють як самостійні елементи, які нібито існують паралельно із владвідносинами³. Проте, на нашу думку, більш коректно розглядати волю, силу, соціальну відповідальність як ознаки учасників цих відносин, оскільки зазначені характеристики не можуть існувати окремо від своїх носіїв.

Особливості соціального зв'язку суб'єктів владовідносин значною мірою визначаються нерівністю їх становища, здатністю владарюючого давати веління, що є обов'язковими для підвладного. Власне, подібна спрямованість зв'язку є важливою системоутворюючою ознакою влади, що досить наочно відображає її сутність. Слід зазначити, що тісний зв'язок та переплетіння усіх елементів цих відносин робить занадто складним процес характеристики та виділення ознак окремих з них.

У безпосередньому зв'язку із елементами владних відносин, перш за все соціальним зв'язком між суб'єктами, перебувають засоби впливу на волю підвладного. Радянські вчені приділяли увагу дослідженню використання примусових заходів впливу, формулювали положення про примус та переконання як мето-

¹ Див.: Шеленов Е. П. Управление и исполнительская деятельность в социалистическом обществе. — М., 1987. — С. 6-7.

² Див.: Атаманчук Г. В. Особенности процессов управления в развитем социализме. — М.: Мысль, 1985. — С. 17.

³ Див.: Процюк І. Законодавча влада в Україні: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / НЮАУ. — Х., 1999. — С. 6.

ди здійснення влади або як складові елементи. Так, М. Й. Байтін вказував, що примус — одна з необхідних істотних ознак будь-якої влади, елемент її змісту¹. Наявність примусової складової у будь-якій владі є незаперечною, проте слід зазначити, що в цілому більшість радянських авторів все ж перебільшувала її значення. У багатьох випадках примус дійсно є характерним для процесу здійснення тих чи інших видів влади, проте, і це є очевидним у сучасних умовах, виділяючи характерні ознаки влади, слід вести мову лише про можливість примусової реалізації волі суб'єкта влади. Невипадково в сучасних дослідженнях спостерігається тенденція до уникнення термінології, пов'язаної із примусом та насильством, до її заміни посиленням на більш м'які форми соціального впливу. В той же час, не заперечуючи проти цього, здається виправданим оминати наділення самостійним змістом методів здійснення влади. Адже у першу чергу їх демократизація пов'язана із надбанням владою у сучасному суспільстві характеру форми здійснення загального інтересу, її відповідністю цим інтересам, соціальній спрямованості, що, власне, і є визначальним фактором. Тільки усунення внутрішніх конфліктів у межах певної соціальної системи найбільш повно дозволяє зменшити питому вагу примусових методів здійснення влади у цій системі.

Аналіз форм прояву і внутрішніх ознак загалом дозволяє зазначити, що влада найочевидніше проявляється саме як вид суспільних відносин. Особливість цих відносин полягає в тому, що вони шляхом зміни вольових установок суб'єктів цих відносин впливають на інші суспільні відносини, і це є їх основною метою. Це свого роду організуючі відносини. Деякі автори з цього приводу висловлюють думку, що владні відносини є вторинними відносно всіх інших суспільних відносин — первинних, які, в свою чергу, існують самостійно та незалежно від владних та виникають раніше за них². Проте характеристики влади як особливого виду — «вторинних відносин» не слід пере-

¹ Байтін М. И. Государство и политическая власть. — Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1972. — С.113.

² Див.: Смородинський В. С. Судова влада в Україні (загальнотеоретичні проблеми): Дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2001. — С. 35.

більшувати, адже у реальному житті влада, впливаючи на індивідів через їх волю, визначає характер відносин між ними, по суті є одним з факторів, що впливає на формування цих відносин. Насправді ж має місце тісне переплетення різних видів відносин, лише одними з яких є владні відносини.

Поряд із з'ясуванням структури та внутрішніх ознак, не менш важливим аспектом феномена публічної влади є проблематика її функціонального призначення. Галузі публічного права широко оперують родовими та видовими термінами «влада», «управління», «самоврядування»¹. Організаційно-управлінський аспект державної влади став предметом дослідження в радянській науці з кінця 60-х років. На думку М. М. Кейзерова, управління становить більш широке поняття, ніж влада, яка є особливою формою, засобом управління людьми². При цьому автор розглядає управління у широкому сенсі, як соціальне управління, глобальну систему регуляції життєдіяльності людства. Управління у суспільній сфері дійсно може проявлятися у багатьох аспектах — здійснюватися у різних сферах різними суб'єктами. Адже у широкому значенні поведінку людини визначає багато факторів чи механізмів, як суто соціальних — звичаї, моральні, корпоративні, релігійні норми, так і інших, зокрема певною мірою біологічні механізми і т. ін. Кожен з таких механізмів здійснює управлінський вплив на людину як на соціального суб'єкта.

Окремі сфери такого впливу складають державна влада, місцеве самоврядування, інші види публічної влади. Останнім часом, у зв'язку із посиленням тенденцій до ускладнення соціального життя, його диференціації, управління суспільними справами лише в централізованому порядку стає майже неможливим³. Поряд із цим у кожному випадку потребує з'ясування доцільність управління тими чи іншими соціальними процесами-

¹ Див.: Тихомиров Ю. А. Публичное право. — М.: Изд-во БЕК, 1995. — С. 82.

² Див.: Кейзеров Н. М. Власть и авторитет. — М.: Юрид. лит., 1973. — С. 39-40.

³ Загальна теорія держави і права / За ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. — Х.: Право, 2002. — С. 406-407.

ми в аспекті його співвідношення з проявами механізмів само-регуляції, іманентно властивих багатьом з цих процесів¹.

Отже, якщо виходити із розуміння влади як різновиду соціального управління, то необхідно констатувати, що різні види публічної влади обіймають значний сектор у соціальному управлінні та мають найбільш потужні та ефективні засоби реалізації управлінських рішень.

Поряд із розглянутим широким підходом до розуміння управління досить поширений і інший підхід, коли соціальне управління і влада ототожнюються. Так, А. К. Белих зазначав, що влада й управління — однопорядкові явища, управління у будь-якому суспільстві являє по суті свій функціонування суспільної влади. Без влади немає управління, управління — природний стан влади². На думку А. Є. Мушкіна, вказані терміни також відповідають двом сторонам одного явища: якщо воно розглядається у соціальному плані, то іменується управлінням, а якщо характеризується у психологічному аспекті, то називається владою³.

Відмінність наведених підходів очевидно обумовлена лише різним підходом авторів до визначення обсягу терміна «управління». Якщо ж зосередити увагу на сутності самої влади, то слід констатувати тісний зв'язок та переплетення цих двох явищ. Зокрема, Ю. О. Тихомиров, аналізуючи співвідношення понять «влада» та «управління», зазначав, що управління є проявом влади, процесом її реалізації, зовнішнім виразом, і в цьому значенні органічно пов'язано з владою та не може без неї існувати⁴. Більше того, влада, що не здійснює управління, не реалізовується зовні, є скоріш абстрактною категорією, оскільки не має жодного смислу. Цю специфіку відображає формула

¹ Див.: Керимов Д. А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права). — М., 2000. — С. 545.

² Див.: Белых А. К. Управление и самоуправление. — Л.: Наука, 1972. — С. 102.

³ Мушкин А. Е. Государство и право — исторические разновидности органов и норм управления обществом. — Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1969. — С. 8.

⁴ Див.: Тихомиров Ю. А. Власть и управление в социалистическом обществе. — С. 32.

Б. Рассела, за якою влада може бути визначена як «створення навмисних результатів»¹. Соціальне управління виступає способом існування соціальної організації, її іманентним елементом². Тому можна констатувати, що влада є органічним елементом управління, так само як і управління є можливим завдяки владі, але принципових відмінностей між ними не існує. Фактично у літературі терміни «влада» та «управління» нерідко вживаються майже як синоніми, що мають певні відтінки. Так, термін «влада» використовують тоді, коли необхідно зробити акцент на силовій складовій цього явища, на можливості здійснення примусу. І навпаки, коли йдеться про функціональну спрямованість владного впливу, використовують термін «управління». Плідним ґрунтом для подібної зміни термінології є соціальні трансформації, характерні для багатьох сучасних високоорганізованих суспільств. Як слушно зазначав М. М. Кейзеров, чим вище ступінь узгодженості та гармонійності елементів соціальної системи, тим більше вирівнюється різниця між владою та управлінням³. Саме тому в умовах сьогодення у багатьох сферах суспільних відносин проглядається тенденція до заміни терміна «влада» термінологією, пов'язаною з управлінням. Загалом, констатуючи взаємозв'язок та взаємопроникнення влади та управління, в аспекті цього дослідження значною мірою можна говорити про їх ідентичність, оскільки в сучасному суспільстві сфера реалізації публічної влади обмежується виключно управлінням, адже влада, не пов'язана з управлінням, зводиться фактично до свавілля, і в історії подібні приклади мали місце, зокрема у вигляді синекур⁴.

Тож влада як багатоаспектне явище має багато сфер свого прояву. В результаті її дослідження може мати певні рівні. Зокрема описовий, структурно-функціональний, сутнісний. Як

¹ Власть. Очерки современной политической философии Запада / В. В. Мшвениерадзе, И. И. Кравченко, Е. В. Осипова и др. — М.: Наука, 1989. — С. 162.

² Державне управління: теорія та практика / За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. Авер'янова В. Б. — К.: Юрінком Інтер, 1998. — С. 3.

³ Див.: Кейзеров Н. М. Власть и авторитет. — С. 45.

⁴ Див.: Пронкин С. В., Петрунина О. Е. Государственное управление зарубежных стран. — М., 2001. — С. 88-89.

інколи зазначається у літературі, історичне дослідження влади послідовно відображає ці рівні¹. Тривалий період дослідження влади мало лише характер загального описання цього явища. З початку 60-х років минулого століття, здебільшого у радянській літературі, з'явилося багато досліджень влади на її структурно-функціональному рівні і в цьому аспекті досліджувалися питання про її сутність. Але останнім часом на перше місце у поглядах на владу виходить її соціальна цінність, спрямованість її використання на здійснення суспільно корисного впливу, відповідність спільним інтересам. Саме у цьому аспекті, на нашу думку, і має розглядатись влада — як феномен що відображає механізм упорядкування відносин у межах різних рівнів суспільної організації. Вже виходячи з такого розуміння мають бути оцінені владні інституції та вибудована публічно-правова складова в сучасному суспільстві. Щодо цього неабияке значення поряд із з'ясуванням оптимального співвідношення публічно-правових та приватно-правових засад матиме визначення принципів співвідношення підсистем публічної влади, механізмів її взаємодії, що в цілому складає широке поле для наступних наукових пошуків у цій сфері.

¹ Див.: *Пастухов В. Б.* Политическая власть в социалистическом обществе: сущность и облик (гносеологический аспект исследования): Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Киевский гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. — С.16-17.

Н. П. Осипова, доктор філософських наук, професор. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого

Соціальна ефективність права: онтологічні проблеми

Право існує для забезпечення оптимального рівня соціальних відносин і сприятливої для суспільства форми їх змін. Відповідно до цього можна стверджувати, що чи не найважливіший аспект дослідження і практичного розуміння значущості права є оцінка його соціальної ефективності, яка виводиться через розкриття онтологічного змісту соціальної ефективності права.

За усталеною науковою думкою під онтологією розуміють учення про буття, головними аспектами якого є проблеми сутності речей та умов їх існування¹. Стосовно соціальної ефективності права ці проблеми зводяться до таких положень:

- соціальна ефективність права виступає як окреме явище щодо інших суспільно-правових явищ;
- умовою буття соціальної ефективності права є взаємодія її з іншими правовими і соціальними реаліями;
- соціальна ефективність права є ланкою єдиного соціального і правового цілого;
- буття соціальної ефективності права має власну логіку змін, що, в свою чергу, впливає з основоположних засад спів-

¹ Див.: *Смирнов Г. А.* Онтология и теория: две парадигмы знания // *Общественные науки и современность.* — 2003. — № 6. — С. 140-143.